

SULLIVAN FERENC

A NEMZET ARCAI
AZ ETNOLÓGIA LÁTÓSZÖGÉBŐL

Bali János: *A magyar nemzet etnológiája*. ELTE Bölcsészettudományi Kar: Budapest, 2022. 323 oldal.

Mintegy három évtizedes tudományos érdeklődés eredményeit összegzi Bali János néprajzkutató, tanszékvezető egyetemi docens, a Nemzetstratégiai Kutatóintézet kutatási, stratégiai és koordinációs igazgatója *A magyar nemzet etnológiája* című tanulmánykötetében. A tanulmányok visszatérő motívuma, mintegy esszenciája, hogy a nemzet nem egyenlő a bennünket körülvevő valósággal vagy éppen az ismert nacionalizmuskutató, Benedict Anderson által leírt „elképzelt közösséggel”, hanem inkább olyan speciális „szemüveg”, azaz olyan sajátos látásmód, amelyen keresztül a világot nézzük, felfogjuk és értelmezzük, kulturális és közösségi azonosulásainkat kialakítjuk. Ez a „szemüveg” az, amelyen keresztül a jó és a rossz, az értékes és az értéktelen, a „szent” és a „profán”, vagy a „tisztá” és a „tisztátalan” kategóriái elválaszthatóak egymástól, de olyan, nagyon is hétköznapi jelenségeket is keretbe foglal, mint a szurkolói kultúra, a közösségi szimbólumok használata vagy éppen a temetkezési szokások.

A kötet címében szereplő szó, a szerző szakterületének megfelelően az antropológiával és a néprajzzal rokonítható etnológia egy konkrét tudományt jelöl, amelynek körvonalai azonban bizonytalanok. Az *Arcanum* szerint az „etnológia” szó jelentése egyetemes vagy általános néprajz, amely kezdetben a népek fizikai, szellemi és erkölcsi sajátosságaival, nyelvvel és történeti hagyományával, később az egyetemes emberi kultúra összehasonlító vizsgálatával, illetve szűkebb értelemben a magaskultúrákon kívüli, ún. primitív társadalmak összevetésével foglalkozik. A kötet ennek ellenére – a szerző szándékaival egyezően – leginkább a filozófiából, a néprajzból és a társadalomtörténetből is merítő, interdiszciplináris kísérletnek tekinthető, amelynek célja a két nagy témakörbe – az idő nemzetesítése, a tér

nemzetesítése – rendezett tanulmányokon, kutatási eredmények ismertetésén keresztül a 21. század eleji magyar nemzet sajátos arcélének megrajzolása, jelenét alakító identitásának és jellemvonásainak megragadása. Bár a szerző a bevezetőben részletesen ismerteti a nemzetfogalommal kapcsolatos tudományos vitákat, illetve kitér például a nemzet és a nacionalizmus kapcsolatára, a kötet nem az ideológiatörténeti vagy nacionalizmuselméleti munkák sorát gyarapítja, hanem sokkal inkább gyakorlati szemléletmód jellemzi, amely a hétköznapi életben is manifesztálódó értelmezésekre, diskurzusokra és cselekvésekre helyezi a hangsúlyt.

A hasonló köteteknél óhatatlanul előforduló ismétlődések, visszatérő példák és megállapítások ellenére is rendkívül sokféle témát feldolgozó tanulmányokon végigvonul a magyarság keleti eredete és meghatározottságai, valamint a nyugati kultúrkör és annak intézményei felé való tájékozódás közötti feszültség, amely néha egymást kiegészítő, komplementer ellentétpárok formájában inkább kikerekíti, teljessé teszi a magyar nemzet egyediségét, máskor már-már feloldhatatlan konfliktusként jelenik meg. A hagyományos kuruc-labanc, Hunnia–Pannónia szembeállításán túl sajátos példája ennek a nevezetes 1995-ös Ferencváros–Ajax Bajnokok Ligája-mérkőzés utóéletét, a futballklub és az európaiság értékének kapcsolódásait vizsgáló tanulmány vagy a rendszerváltozás körüli időszakban tetőző kopjafa-revitalizációs hullámát vagy a keleti gyökerű kopjafa-állítást éppen a „keleti” szocializmus szimbolikus meghaladásaként tételező írás. Nem csupán a nyugat-európai fejlődésre jellemző államnemzet és a sajátosan kelet-közép-európai kultúrnemzet, hanem már a nemzet és az állam kettőssége is feltételez egyfajta Kelet–Nyugat dichotómiát. A kötet tanulmányai számos helyen idézik a 20. század legkiválóbb magyar gondolkodóinak – a teljesség igénye nélkül: Bibó, Illyés, Kodolányi, Szekfű, Prohászka Lajos – gondolatait a sajátos, Kelet és Nyugat metszéspontjában kialakult magyar karakterről, a közép-európai népekkel való sorsközösségről, illetve a germánság, a szlávság és a latinság ütközőpontja által jelentett geopolitikai helyzetünkről, amelyek mögött rendre felsejlik a herderi jóslat, azaz a magyar nyelv és általa a magyar nemzet eltűnésének, felmorzsolódásának rémképe. Talán Kodály Zoltán fogalmazott legpontosabban, amikor – a „Kortárs ősmagyarok: Mítosz és kultúra” című tanulmányban is idézett módon – így fogalmazott a második világháború kitörése hajnalán: „Egyik kezünket még a nógaj-tatár, a votják, a cseremisiz fogja, másikat Bach és Palestrina. Össze tudjuk-e fogni e távoli világokat? Tudunk-e Európa és Ázsia kultúrája között nem ide-oda hanykódó komp lenni, hanem híd s talán mindkettővel összefüggő szárazföld?” Kodály kérdésfeltevése messze túlmutat a magyar nemzet etnológiáján; több mint nyolc évtized távlatából is meghatározza a magyarság szerepét és misszióját a világban.

A kötet záró tanulmánya a nemzet és a vallás kapcsolatát taglalja. A szerző elutasítja azt a nyugati tudományosságban – és a közelmúltig a politikai életben is – egyeduralkodó

konstruktivista felfogást, miszerint a modern nemzet a francia forradalom és a robbanás-szerű ipari fejlődés táptalaján született meg, amikor a vallás már nem volt képes betölteni közösségépítő, identitáserősítő szerepét, és ezért nemzet és vallás bármilyen összekapcsolódása nem csupán paradoxon, hanem veszélyes is. A közismert lengyel példa mellett a külhoni magyarok közösségei is bizonyítják, hogy – főként szórványlétben vagy a politikai elnyomás évtizedeiben – a hitnek, a vallási közösségeknek nemzetmegtartó, a nemzeti identitást gazdagító ereje van. A kötet külön tanulmányt szentel a magyarság modern nemzetképződésének befejeződése előtt elszakadt szerémségi Maradék magyarságának, az ott anyanyelvű oktatás hiányában kialakult, sajátos etnikai-vallási jellegű identitásnak, de az orosz–ukrán háború sújtotta Kárpátalján napjainkban is a magyar egyházak a nemzeti közösség folytonosságának letéteményesei. Bár a nemzet és a vallás közötti kapcsolatot ab ovo tagadók többsége magára a nemzetre is meghaladott, sőt nemkívánatos társadalomszervezési formaként tekint, a nemzet és a hit fogalmai iránt nem eleve ellenséges nyilvánosságnak is fontos lenne a kettőre nem egymással szembehelyezendő, hanem egymást kiegészítő, egymást erősítő értékeként tekinteni.